ಡಾ॥ ಸಿ. ಮಹದೇವ*

ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣ-ನಾಗಲಾಪುರ ಹೊಸಪೇಟೆ : ಒಂದು ಪರಿಶೀಲನೆ

ಹೊಸಪೇಟೆ ನಗರ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಾಲ್ಲೂಕು ಹಾಗೂ ಉಪವಿಭಾಗ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಕೃಷಿ ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕಾ ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಪರಿಸರವು ನಗರದ ನಿರಂತರ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ರೇಖಾಂಶ ೭೬° ೨೬' ೧೩" ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಾಂಶ ೧೫° ೧೫' ೩೬"ರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹೊಸಪೇಟೆ ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟ ದಿಂದ ೪೬೭ ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದು ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕೇವಲ ಹದಿಮೂರು ಕಿ. ಮೀ.ಗಳ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭಗ್ನಾವಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹಂಪೆ ಇದ್ದು ಪ್ರವಾಸಿಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪಟ್ಟಣದ ಮೂಲಕವೇ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಕುರಿತು ಆಲೋಚಿಸುವಾಗ ನಾವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಬರಹಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಆಕರಗಳು ಸಹ ಆಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಸಹ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ರಾಬರ್ಟ್ ಸ್ಯುಯೆಲ್ ಅವರು ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಬರಹಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಧರಿಸಿ ನಾಗಲಾಪುರವೇ ಇಂದಿನ ಹೊಸಪೇಟೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.[1] ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಮಂಜಸವಾದುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗಳ ಬರಹಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಈ ಲೇಖನದ ಉದ್ದೇಶ.

ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮಹತ್ವ ಕಳಚೂರಿ ಬಿಜ್ಜಳದೇವನ ಕಾಲದಿಂದ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು ೧೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಒಡೆದ ಶಾಸನವೊಂದು[2] ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದ ಮರದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದೆ. ಈ ಶಾಸನ ಕಳಚೂರಿ ಬಿಜ್ಜಳದೇವನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿ ಮತ್ತು

---

* ಸಂಶೋಧನ ಸಂಶೋಧಕ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ ೫೮೩ ೨೧೧

1 Robert Sewell, *A Forgotten Empire* (Vijayanagara), Asian Educationl Services Madras, 1992

2 *Annual Report on Indian Epigraphy,* No. 122, 1980-81, Date about 12th Century A. D. Hospet

ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಸಾಲುಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜಿನ ಬಿಂಬ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಚಾಮರ, ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಠಾರಿ, ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಸು–ಕರುವಿನ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಈ ಶಾಸನ ಜೈನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯೊಂದು ಇದ್ದ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಈಗ ನೆಹರು ಸಹಕಾರ ಕಾಲೋನಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತೆ. ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜೀವಂತ ಗ್ರಾಮವೊಂದಿತ್ತೇಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಆದರೆ, ಅದರ ಹೆಸರ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವುದೇ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಬ್ದುರ್ ರಜಾಕನ ವಿವರಣೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೪೩ ಏಪ್ರಿಲ್ ತಿಂಗಳ ಕೊನೆಯಿಂದ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೫ರ ವರೆಗೆ ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರ್ಷಿಯ ದೇಶದ ರಾಯಭಾರಿ ಅಬ್ದುರ್ ರಜಾಕ್ ಪಶ್ಚಿಮ ಕರಾವಳಿಯಿಂದ ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ತಲುಪುವವರೆಗಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಆಧಾರಿಸಿ ಸ್ಯುಯೆಲ್ ಅವರು ಈ ರೀತಿ ಊಹೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 'ಪ್ರವಾಸಿ ನೈಋತ್ಯದಿಂದ ಬಳಿಸಾರಿದ ಮತ್ತು ಅವನು ನೋಡಿದ ಗೋಡೆಯು ಪ್ರಥಮ ಸುತ್ತು ಹೊಸಪೇಟೆಯ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕಿರುವ ಎರಡು ಗುಡ್ಡಗಳ ಮಧ್ಯವಿರುವ ಭೂಕಂಠದ ಮೇಲಿರುವದಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಬಾಹ್ಯ ರಕ್ಷಣಾ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕರಾವಳಿಯಿಂದ ಬಂದ ಪ್ರವಾಸಿಗರಿಗೆಲ್ಲ ಪೊಟ್ಟಮೊದಲು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುವಂಥದೆಂದು ಡೊಮಿಂಗೊಪಾಯಿಸ್ ಕೂಡ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾದ ರಜಾಕ್ 'ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿದ ಜಮೀನುಗಳು, ಮನೆಗಳು ಮತ್ತು ಉದ್ಯಾನಗಳ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಕೆಳಗೆ' ಹೊಸಪೇಟೆಯ ದ್ವಾರ ತಲುಪಿರಬೇಕು, ಅಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಎರಡನೆಯ ಸುತ್ತು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿತು. ಆ ಪಟ್ಟಣ ಆಗ ಜನಸಾಂದ್ರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ನಗರದ ಉತ್ತರ ಬದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೂರನೇ ಸುತ್ತಿನ ಗೋಡೆ ದಾಟುವವರೆಗೆ ಅದೇ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ.[3]

ಈ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೇ ಸುತ್ತಿನ ನಡುವಿನ ಪಟ್ಟಣದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮತ್ತು ಅದು ಅಷ್ಟೇನು ಜನಸಾಂದ್ರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಸ್ಯುಯೆಲ್ಲರ ಊಹೆ ನಿಜವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಪಟ್ಟಣ ಈಗಿನ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಅದರ ಹೆಸರು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ವಿಜಯನಗರದ ತುಳುವ ಮನೆತನದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಇದೇ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯಾದ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ[4] ಅಲ್ಲಿ ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೩ರ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಶಾಸನವೊಂದು ಮುದಲಾಪುರವನ್ನು (ಇಂದಿನ ಹೊಸಪೇಟೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಮುದ್ಲಾಪುರ) ತಿರುಮಲದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣದ ಮಾಗಣೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹಂಪೆಯ ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[5] ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪವಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದು[6] ತಿರುಮಲದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣದ ಗೌರೇಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರದೇಶದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು[7] ಅಯ್ಯಾವಳಿ ಮುಖ್ಯನಾದ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣದ ಸೆಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ

---

3 ರಾಬರ್ಟ್ ಸಿವೆಲ್ : ಮರೆತು ಹೋಗಿರುವ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ವಿಜಯನಗರ. ಅನು : ಸದಾನಂದ ಕನವಳ್ಳಿ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿ. ವಿ., ಹಂಪಿ, ೧೯೯೨, ಪು. ೯೫-೯೬

4 ಈ ಭಾಗ ಇಂದಿನ ಹೊಸಪೇಟೆಯ ನೈಋತ್ಯ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು 'ನೆಹರು ಸಹಕಾರ ಕಾಲೊನಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ.

5 ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್‌ಷನ್ಸ್, ಸಂಪುಟ ೪, ಸಂಖ್ಯೆ ೨೫೫ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೩, ಹಂಪೆ. ಮುದಲಾಪುರವು ಮೊದಲಿಗೆ ಹೊಸೂರಿನ ಮಾಗಣೆಗೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಮಾಗಣೆ ಎಂದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿನ ಆಡಳಿತದ ಸಣ್ಣ ಘಟಕವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ

6 ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್‌ಷನ್ಸ್, ಸಂಪುಟ ೯, ಭಾಗ-೨ ಸಂಖ್ಯೆ ೪೭೯ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೩೧, ಹೊಸಪೇಟೆ

7 ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್‌ಷನ್ಸ್, ಸಂಪುಟ ೯, ಭಾಗ-೨ ಸಂಖ್ಯೆ ೫೭೩ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೩೫, ಹೊಸಪೇಟೆ

ತಿರುಮಲರಾಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ಅಬ್ಬರಾಜ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನು ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೂಲವೀಸವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿರುಮಲದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹು ಸಂಖ್ಯೆಯ ವರ್ತಕರಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದ ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗ ಡೊಮಿಂಗೊ ಪಾಯಿಸ್ (ಬಹುಶಃ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೨೦–೨೨ರಲ್ಲಿ ಬರೆದುದು) ತನ್ನ ಬರಹದಲ್ಲಿ 'ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಗೋವಾದಿಂದ ಬರುವವರು ಹಾಯುವ ಹೊರಬಾಗಿಲಾಗಿರುವುದರ ಪ್ರವೇಶದಲ್ಲಿ ರಾಜ ಅದರೊಳಗೆ ಗೋಡೆ ಮತ್ತು ಗೋಪುರಗಳಿಂದ ಬಲವಾದ ನಗರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಗಟ್ಟಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಸಪಾಟಾದ ಹಾಳಿಗೆಗಳುಳ್ಳ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಅತಿ ಸುಂದರ ಸಾಲುಗಳಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಣ್ಯವರ್ತಕರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ರಾಜ ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಗ್ರಹಗಳುಳ್ಳ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಎಂದು ಹಾಗೂ ಈ ನಗರವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಾರಾಂಗನೆಯಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಪತ್ನಿಯ ಗೌರವಾರ್ಥ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.[8]

ಪಾಯಿಸ್ ಕೊಡುವ ವಿವರಗಳು ಮತ್ತು ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣದ ಬಗೆಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳುವ ವಿವರಗಳ ನಡುವೆ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪಾಯಿಸ್ ತಿರುಮಲದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ವಾರಾಂಗನೆ ಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನೆಂದು ತಪ್ಪುಗ್ರಹಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೩ರ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ತನ್ನ ವಾರಾಂಗನೆ ಪತ್ನಿಯಾದ ಚಿನ್ನಾದೇವಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಗರವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ನಾಗಲಾಪುರವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಪರ್ನಾವ್ ನೂನಿಸನು (ಪ್ರಾಯಶಃ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೩೫–೩೭ರಲ್ಲಿ ಬರೆದದ್ದು) ರಾಜ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನಗರವು ಗಚ್ಚುಗಾರೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆಗಳು, ಉದ್ದ ಮತ್ತು ವಿಶಾಲವಾದ ರಸ್ತೆ ಹಾಗೂ ಈ ಹೊಸ ನಗರದ ಸುತ್ತ ಗೋಡೆಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರಮನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ದೊರೆಗಳಿಗೆ ಆಜ್ಞೆಯಿತ್ತನು ಮತ್ತು ಅವರು ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದರು. ಇದನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ಚಿನ್ನಾದೇವಿಯ ಗೌರವಾರ್ಥ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಇದನ್ನು ನಾಗಲಾಪುರವೆಂದು ಕರೆದನು. ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಇವಳಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತ ಪ್ರಣಯ ಹೊಂದಿದ್ದು ಅವಳು ವಾರಾಂಗನೆಯಾಗಿದ್ದಳೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೩ರ ಸಂಕ್ಲಾಪುರದ ಶಾಸನವು[10] ಸಂಕ್ಲಾಪುರದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ನಾಗಲಾಪುರವಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[10A] ಈ ಶಾಸನದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಿಸ್ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ವಿವರಗಳಿಂದ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ನಾಗಲಾಪುರವೆಂಬ ಎರಡು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ತನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಧಾನ ಪತ್ನಿಯರಾದ ತಿರುಮಲಾದೇವಿ ಮತ್ತು ಚಿನ್ನದೇವಿಯರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೩ರ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಸಂಗತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಯಿಸ್ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಪ್ರೀತಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರನ್ನಾಗಲಿ ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಸರನ್ನಾಗಲಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ನ್ಯೂನಿಸ್ ಆತನ ಪ್ರೀತಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರು ಚಿನ್ನಾದೇವಿಯೆಂದು ಆಕೆಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಸರು ನಾಗಲಾಪುರವೆಂದು ವಿಭಿನ್ನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗೊಂದಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕುರಿತು ಸ್ಯುವೆಲ್‌ರು ಸಮರ್ಪಕ ವಿವರಣೆ ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಚಿನ್ನಾದೇವಿಯ ನಿಜ ಹೆಸರು ನಾಗಲಾದೇವಿಯೆಂದು

---

8 ರಾಬರ್ಟ್ ಸಿವೆಲ್ : ಮರೆತು ಹೋಗಿರುವ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ವಿಜಯನಗರ. ಅನು : ಸದಾನಂದ ಕನವಳ್ಳಿ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ. ಹಂಪಿ ೧೯೯೭. ಪು. ೨೬೪ ರಿಂದ ೨೬೬

9 ಅದೇ. ಪು. ೩೦೬-೦೭

10 ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಇಂಡಿಕಾ : ಸಂಪುಟ ೪, ಸಂಖ್ಯೆ ೩೮. ಪು. ೨೬೬, ಸಂಕಲಾಪುರ, ಹೊಸಪೇಟೆ ತಾಲ್ಲೂಕು

10A ಸಂಕಲಾಪುರವು ಇಂದಿನ ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿದ್ದು ಬಳ್ಳಾರಿ ರಸ್ತೆಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ.

ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[11] ಅವಳ ಗೌರವಾರ್ಥ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನಗರಕ್ಕೆ ನಾಗಲಾಪುರವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಸ್ಯುವೆಲ್‌ರವರು ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಬರಹಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ನಾಗಲಾಪುರವೇ ಇಂದಿನ ಹೊಸಪೇಟೆ ಎಂಬ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಅಲ್ಲಿನ ಅವಶೇಷ ಗಳು ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರಾದ ರಜಾಕ್, ಪಾಯಿಸ್ ಮತ್ತು ನೂನಿಸರ ಬರಹಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿ ಸಿದಾಗ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪಾಯಿಸ್ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯವರ ಪಟ್ಟಣದ ವಿವರ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ನ್ಯೂನಿಸ್ ನಾಗಲಾ ಪುರವನ್ನು ಕುರಿತು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಿರುಮಲಾದೇವಿ ಯವರ ಪಟ್ಟಣದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆ ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರದೇಶ) ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯ ಅಥವಾ ಕಳಚೂರಿ ಅರಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಊರಿತ್ತು ಮತ್ತು ಅದು ಜೈನರ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದಿರ ಬಹುದು. ಇದೇ ಊರು ಇಂದಿನ ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಮೂಲ ನೆಲೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಾಣ ವಾದ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯವರ ಪಟ್ಟಣದ ತಿರುವೆಂಗಳ ನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಬಹುಶಃ ವಿಜಯನಗರದ ಪತನದ ನಂತರ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ವೀರಭದ್ರನ ದೇವಾಲಯವಾಗಿ ಪರಿ ವರ್ತನೆಯಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ. ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದ ಸುಖನಾಸಿಯ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳು ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. ದೇವಾ ಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿರುವ ದ್ವಾರಾವಶೇಷಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದಾಗಿ ಹೊಸಪೇಟೆಯ ನೈಋತ್ಯ ಭಾಗವೇ ತಿರುಮಲದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು, ಸಂಕ್ಲಾಪುರದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುವ ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಹಳೇ ವಸತಿ ಪ್ರದೇಶ (ಇಂದಿನ ವಡಕ ರಾಯಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರದೇಶ) ನಾಗಲಾಪುರ ವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಡು ತ್ತವೆ. ನಾಗಲಾಪುರವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂಕಲಾಪುರದ ಒಂದೇ ಒಂದು ಶಾಸನ ಗಡಿ ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಸಣ್ಣಕ್ಕಿವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯ ದಿಂದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಫರ್‌ಲಾಂಗ್ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಮುಸ್ಲಿಮರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡು ಗುಮ್ಮಟಗಳಿವೆ. ಇದು ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮರು ವಾಸ್ತವ್ಯ ಹೂಡಿದ್ದರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು ತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ದ್ವಾರಸಮುದ್ರದ ಅರಸನಾದ ಕಿನೇಯ ಬಲ್ಲಾಳನು ತನ್ನ ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಕಿರಾತ ಪಡೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಅವೇ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ ಗಳಾದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[12] ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಶ್ರೀ ಜಗಳೀಕಟ್ಟಿರಾಯನೆಂಬ ಆಂಜನೇಯ ಗುಡಿಯ ಹತ್ತಿರ ಜಗಳೀಕಟ್ಟಿ, ಬೈಲು ಹನುಮಪ್ಪನ ಗುಡಿಯ ಹತ್ತಿರ ಹಂದಿಗನೂರು, ಉತ್ತರಾದಿ ಮಠದ ಹತ್ತಿರ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಪುರ, ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ವೀರಭದ್ರನ ಗುಡಿಯ ಹತ್ತಿರ ತಿರುಮಲಾಪುರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ವೇಣುಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರ ವಿಜಯಪುರ ಗ್ರಾಮಗಳು. ಮತ್ತೊಂದು ಮಾಹಿತಿಯಂತೆ ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯ ಸೋಮ ಶೇಖರನಾಯ್ಕನ (೧೭೪೨-೬೭) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗಳೀಕಟ್ಟಿ, ವಿರೂಪಾಕ್ಷಪುರ, ವಿಜಯಪುರ, ನಾಗಲಾಪುರ ಮತ್ತು ಹಂದಿಗನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಹೊಸ ಪೇಟೆಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಲಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರು ತ್ತದೆ.[13] ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಹಳೆಯ ವಸತಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಪ್ರದೇಶ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಬಹುಶಃ ವಿಜಯ ನಗರ ಕಾಲದ ನಾಗಲಾಪುರವೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇದರಮೇರೆ ಗಳು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುದಿಯಪ್ಪನಗುಡಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಾರಿ ದುರ್ಗಮ್ಮನ ಗುಡಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕಾರ

---

11 ತೆಲುಗಿನ ಚಿನ್ನ ಎಂದರೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಕಿರಿಯ ರಾಣಿಯಾದ ನಾಗಲಾದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಚಿನ್ನದೇವಿ (ಚಿಕ್ಕದೇವಿ) ಎಂದು ಕರೆದಿರಬಹುದು

12 ಸುವರ್ಣ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿ : ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಪುರಸಭೆ ಸುವರ್ಣ ಮಹೋತ್ಸವ ನೆನಪಿನ ಸಂಪುಟ ೧೯೬೪. ಪು. ೧೫

13 ಅದೇ. ಪು. ೧೭

ಗೋಡೆಯಿದ್ದು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಯ ಹೊರಗೆ ಕಬ್ಬೇರ, ಆಗಸ ಮತ್ತು ಕುರುಬರ ಕೇರಿಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ದೇಸಾಯಿ ಮನೆತನದ ನರಸಪ್ಪನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದ ೭೦೦೦ ಬೇಡರಿಗೆ ಹೊಸಪೇಟೆ ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ವಾಸಿಸಲು ನಿವಾಸಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಮಲೇರಿಯಾ ಕಾಯಿಲೆ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಸಮೀಪದ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಎತ್ತರದ ಹೊಸಪೇಟೆಗೆ ಜನರ ವಲಸೆ ಬಂದಿತು. ಹಾಗೂ ಪ್ಲೇಗ್‌ನಂತಹ ಕಾಯಿಲೆ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿ ಹಳ್ಳ ಕೊಳ್ಳಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಲಾಯಿತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಊರು ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಅವಕಾಶವಾಯಿತು. ಸಮೀಪದ (ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ಥಳೀಯ ಮಾಹಿತಿಯಂತೆ) ವಿಜಯಪುರ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಪುರ, ಹಂದಿಗನೂರು, ಮುದ್ದಲಾಪುರ, ಚಿತ್ರವಾಡ್ಗಿ, ಅಮರಾವತಿ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಹೊಸಪೇಟೆ ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು.

ಸಣ್ಣಕ್ಕಿವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ಇದ್ದ ಊರು, ಅಲ್ಲಿಯೇ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯರ ಪಟ್ಟಣ ಹಾಗೂ ಅದರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನಾಗಲಾಪುರ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಇಂದಿನ ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಪ್ರಮುಖ ನೆಲೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನದ ಉದ್ದೇಶ. ನಂತರದ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯಾಚೆಗೆ ಬೆಳೆದ ಪೇಟೆಯು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆಯಲಾಗಿ ಹೊಸದಾದ ಪೇಟೆಯನ್ನು ಹೊಸಪೇಟೆಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಇದೇ ಹೆಸರು ಇಡೀ ಊರಿಗೇ ಅನ್ವಯಿಸಿತು.

14 ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಗ್ಯಾಜಟೀಯರ್, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರು ೧೯೭೨

[ನಾಗಲಾದೇವಿ ಎಂಬುದು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು : ಅವಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಡಾವಣೆ ಆಯಿತು–ಸಂಪಾದಕ]